

8. Скляревская Г. Н. Слово в меняющемся мире: Русский язык начала XXI столетия: состояние, проблемы, перспективы / Г. Н. Скляревская // Исследования по славянским языкам: Корейская ассоциация славистов. – №6. – Сеул, 2001. – С. 177-202.

9. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О.А. Стишов. – К.: вид. центр КНЛУ, 2003. – 288 с.

УДК 811.161.2

Лебеденко Ю. М.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ: НОМІНАЦІЯ, СКЛАДОВА КОНТЕКСТУ ЧИ МІКРОТЕКСТ?

Стаття присвячена дослідженню питання про лінгвістичний статус паремій. Схарактеризовано ознаки паремійного фонду, встановлено специфічні особливості семантичної організації прислів'їв та приказок, а також визначено їхнє місце в комунікативній / номінативній ієрархії.

Ключові слова: прислів'я, приказка, мікротекст, номінація.

Статья посвящена исследованию вопроса о лингвистическом статусе паремий. Охарактеризованы признаки паремийного фонда, установлены специфические особенности семантической организации пословиц и поговорок, а также определено их место в коммуникативной / номинативной иерархии.

Ключевые слова: пословица, поговорка, микротекст, номинация.

The article investigates the question of linguistic status of proverbs. Author determined signs the fund of proverbs, established specific features of semantic organization proverbs and sayings and defined their place in communicative / nominative hierarchy.

Key words: proverb, saying, microtext, nomination.

Із часів становлення фразеології як окремої дисципліни, у мовознавчих колах точиться дискусія: чи вважати прислів'я, приказки, примовки та інші форми сталих народних виразів за об'єкт фразеології? Широке коло науковців вважали неприпустимим поєднувати зазначені вище мовні одиниці та ідіоми в одну ланку (В. Виноградов, С. Гаврин, Л. Авксентьев, М. Коломієць, О. Бабкін, В. Білоноженко, Ю. Гвоздарьов, В. Мокієнко, О. Молотков, Ю. Прадід, О. Юрченко та ін.). Прихильники так званого “вузького” розуміння фразеології вважають, що при такому підході класичні фразеологізми розчиняться в найрізноманітніших за своїм характером стійких комбінаціях знаків, і тому пропонують звести фразеологію до самих тільки ідіом.

В останні десятиліття особливої ваги набуває вивчення номінативного аспекту лінгвальних одиниць, що відображено у працях Н. Арутюнової, В. Гака, Г. Колшанського, Є. Кривченко, О. Кубрякової, О. Москальської та ін.

Метою нашого дослідження є встановлення специфічних особливостей семантичної організації прислів'їв та приказок і визначення їх місця в комунікативній / номінативній ієрархії.

Історія прислів'їв сягає близько 4500 років. За час свого існування вони використовувалися з різноманітною метою:

естетичною, виховною, навчальною, аргументативною, юридичною та ін. Змінам підлягали не тільки функціональні аспекти прислів'їв, але й джерела їх поповнення, змінювалося й саме поняття про паремії.

Враховуючи праці попередників, виділяємо такі ознаки фразеологізмів: 1) семантична цілісність; 2) образність (метафоричність, метонімічність, символічність); 3) автоматична відтворюваність у мові; 4) іррегулярність семантики і форми (можлива варіативність, трансформації); 5) неперекладність іншими мовами; 6) наявність компонентного складу; 7) переважно індивідуальна структура; 8) національна та семантична неповторність; 9) специфічність зовнішніх синтаксичних зв'язків; 10) можлива відсутність внутрішньоконструктивних зв'язків (каламбури, алогічні сталі вислови). Такими ознаками характеризуються як ідіоми, так і прислів'я, приказки, примовки, сталі народні порівняння, формули етикету, афоризми.

Тож прислів'я мають ізоморфні та аломорфні риси з фразеологізмами. Прислів'ям притаманні типові фразеологічні властивості, а саме: стійкість відтворення, здатність до семантичних трансформацій, цілісність номінації. За законами динамічності та рекурсивності межі провербального простору є мобільними. Деякі одиниці знаходяться в маргінальних зонах та здатні до переходу у фразеологізми. Синтаксична незавершеність останніх знаходиться в опозиції до закінченої форми речень-прислів'їв, які характеризуються комунікативною активністю та гнучкістю. Фразеологізм знаходиться між словом та приказкою/прислів'ям, а прислів'я – фразеологізмом, приказкою, з одного боку, та нетиповим текстом – з іншого.

Як і власне фразеологізми, приказки та прислів'я вживаються в певних ситуаціях. Більшості з них притаманна образність і метафоричність. Про необхідність вивчення прислів'їв у фразеології писав ще О.В. Кунін: „Вони [прислів'я] вивчаються як одиниці фразеологічного складу мови, що мають своєрідні семантичні і структурні особливості” [5, с. 207]. Мовознавець вважає, що найнижча межа фразеологізму – двослівні утворення (при цьому один із компонентів може бути службовим словом), а найвища – складні речення, до яких належать тільки прислів'я [5, с. 26].

На нашу думку, виділені ознаки є спільними як для ідіом, так і для прислів'їв, приказок, примовок, сталих народних порівнянь, сталих формул етикету, афоризмів. Саме тому, погоджуючись із О.С. Єфімовим, М.М. Шанським, В.І. Ковалем, В.М. Коптіловим,

Ф.П. Медведевим та іншими мовознавцями, незважаючи на деякі спірні моменти, ми включаємо зазначені одиниці до складу фразеології.

Прислів'я і приказки – це, насамперед, фольклорні утворення, які “подібно байкам, легендам, казкам... являють собою *тексти*, тобто словесні утворення з самодостатнім значенням, які можуть уживатися самостійно” [6, с. 250-251]. Погоджуючись у цілому з фольклорним розумінням названих паремій, друга частина їх визначення, на нашу думку, стосується тільки прислів'їв (так, приказка *не туди хата* вимагає назви об'єкта, а приказка *хоч з хати тікай* вимагає причини (чому треба тікати?) або контексту).

З оригінальною термінологією на позначення прислів'їв, приказок, примовок, афоризмів ми ознайомились у статті дослідниці фразеології О.В. Забуранної, яка називає такі одиниці “ФО-неідіоми” [4, с. 57]. Авторка дотримується широкого розуміння фразеології і поділяє весь загал ФО на два класи: ідіоми та неідіоми.

Незважаючи на подібність до предикативних фразеологічних одиниць (ПФО), прислів'я, вжиті переносно, істотно відрізняються від власне ФО. Основна відмінність їх полягає у тому, що узагальнено-метафоричний зміст прислів'їв складається шляхом поєднання переносних лексичних значень слів, що входять до складу того чи іншого прислів'я. При цьому слова не втрачають своєї лексико-семантичної і семантико-граматичної самостійності, тоді як у ПФО лексичні компоненти позбавлені такої самостійності. Семантичні особливості прислів'їв і ПФО зумовлюються специфікою відображення у свідомості тієї об'єктивної реальності, яка ними позначається, тобто своєрідністю мови і мислення.

Смисловий зміст прислів'їв значно ширший, ніж ПФО, і має двоплановий характер: пізнавальний або інформативний – позамовний і субстанціональний – мовний. Отже, пізнавальний, або інформативний, зміст думки – це представлене в ній знання (інформація), орієнтоване відносно конкретного відрізка реальної дійсності, а субстанціональний аспект змісту формується за рахунок тих мовних значень, які репрезентуються лексемами, що виступають у смисловій структурі речення-прислів'я знаками-інформаторами. Пізнавальний зміст думки, вираженої прислів'ям, існує у свідомості мовців як інтенція, а субстанціональний – як відповідна сентенція. На відміну від прислів'їв, ПФО має лише субстанціональний характер.

Усі приказки, що зазнали узагальнено цілісного переосмислення, внаслідок якого лексичні компоненти втрачають своє

денотативне значення, переходять до розряду ПФО. Такі ПФО, генетичною основою яких служать приказки, виражають не зміст, а фразеологічне значення, що абстрагувалося від окремих лексичних компонентів. Тому й інтерпретуються вони не за допомогою речень, а співвідносними словами або словосполученнями.

Узагальнення речень-прислів'їв, що так зближує їх із фраземами, істотно відрізняється від узагальнено-цілісної семантики власне ФО. У прислів'їв воно створюється нашаруванням на пізнавальний зміст певних метафоричних обертонів субстанціонального плану і (як наслідок цього) відсутністю повної відповідності між їх синтаксичним і семантичним членуванням. Однак при цьому смисловий зміст речень-прислів'їв будується відповідно до їх синтаксичної семантики, тобто він повністю визначається семантикою структурної схеми.

Зазначимо, що прислів'я та приказки з погляду номінації / комунікації – специфічні. З одного боку, вони, як предикативні одиниці, є засобом комунікації (Наприклад: *Ходім за одним рипом з хати; “Тато, лізе чорт у хату!” – “Дарма, аби не москаль”*), а з другого – засобом номінації (*Так то так, та з хати як?* – називають безвихідну ситуацію; *Оце хата! Дві сохи та соломи трохи, та й діти почаділи!* – бідна хата). Отже, очевидним є той факт, що прислів'я та приказки можуть мати форму комунікативної одиниці (тобто мати предикативний центр), а за змістом виконувати номінативну функцію.

Відомо, що компоненти фраземи – це слова не десемантизовані, а з модифікованими значеннями (одні семи можуть згасати, інші ж навпаки – підсилюватись, розвиватись). Інколи при творенні приказки сума сем компонентів мінімізується, значення висловлення трансформується, і саме тоді приказка втрачає здатність до комунікації та набуває ознак номінативної одиниці.

Вважаємо, що при творчому перетворенні прислів'їв вдаються до заміни компонентів, номіналізації, тобто вживання прислів'їв у якості члена змінного пропозиції, контамінації та ін. У результаті цього процесу значне поширення в мові отримали деривати-фразеологізми, генетично пов'язані з прислів'ям, але на сучасному етапі розвитку мови мають самостійне вживання. При оказіональному вживанні прислів'я може набувати нетрадиційного означення, і перлокутивний ефект його використання буде сильнішим, але відмінним від ефекту, створеного узуальною формою.

Відмінність приказки та прислів'я полягає в тому, чи

виражають ці одиниці закінчену/незакінчену думку. Приказки реалізують номінативну функцію, а прислів'я – комунікативну. Приказки на відміну від прислів'їв не позначені повчальним змістом та завершеністю думки. Якщо у формальному аспекті прислів'я є багатоваріативними реченнями з моно- та полічасною структурою, то приказки, головним чином, фігурують як фрагменти речення, номінативні структури, образні порівняння та фігуральні звороти. Як одночасні утворення вони є складовими прислів'я та неприслів'я. Приказці властиві стабільність та нижча варіативність.

Отже, прислів'я як комунікативні одиниці вищого рангу належать до розряду текстів, так званих, малих жанрів усної народної творчості (жарти, анекдоти, епіграми, максими, загадки та ін). Тож прислів'я за певних умов може функціонувати як самостійний текст з усіма притаманними йому категоріями. Відсутність сильних позицій, фабули, дійових осіб, порушення синтезу форми та значення, композиційних аспектів стандартних текстів, особлива реалізація текстових категорій експлікує статус прислів'я як нетипового тексту – *мікротексту*.

І.А. Волошкіна дотримується думки, що прислів'я та приказки як короткі фольклорні *тексти*, що складаються з одного висловлювання, мають структуру простого або складного речення. Дослідниця вказує, що прислів'я та приказки характеризуються стійкістю словникового складу і граматичної будови; стаючи *частиною контексту*, вони повністю зберігаються як стійкі граматично незалежні утворення в структурі фрази [1, с 25].

Прислів'я радять, рекомендують, висловлюють побоювання, застерігають, попереджають, заспокоюють, висміюють і т.д. Існують такі ситуації, коли з прислів'ями радяться, як радяться з мудrimi людьми. Прислів'я виносять позитивну або негативну оцінку поведінки, вчинку, ситуації. У аргументативного дискурсу вони можуть служити вагомими аргументами (контраргументами), своєю виразністю надаючи потужний вплив на комуніканта, іншими словами, прислів'ями можна проілюструвати свою думку і узагальнити її в короткій формі [8, с. 34]. А це вже ознаки текстової категорії.

Приказки, на думку В.Г. Гака, – це літературно-розмовні, побутово-розмовні та просторічні всебічно стійкі фрази, здатні виражати тільки вузький обмежений смисл. Отже, вони не містять узагальнень про закономірні зв'язки дійсності, як прислів'я, і застосовуються лише до одиничних, конкретних ситуацій. Щоправда,

ситуації ці настільки типові, що кожна приказка може без змін використовуватися безліччю людей у подібних випадках незліченну кількість разів [2].

Таким чином, не існує єдиної думки на визначення термінів „прислів'я” і „приказка”. Кожен автор по-своєму інтерпретує дані дефініції, але більшість лінгвістів розглядають прислів'я як стійкі словосполучення повчального характеру, що відображають особливості мовної картини світу того чи іншого народу, а приказка не має звичайно повчального характеру, їй властива синтаксична незавершеність. Часто це редуковане прислів'я, наприклад: *Моя хата скраю, я нічого не знаю* (прислів'я) → *моя хата скраю* (приказка) → *хата скраю* (ідіома). Як видно з прикладу, редукція може буди двоступенева.

В.П. Анікін пише, що „цю різницю народ висловив у прислів'ї: „приказка – квіточка, а прислів'я – ягідка”, вказуючи на те, що приказка – це щось незакінчене, що має натяк на судження” [7, с. 45], а прислів'я, відповідно, – більш розгорнуте судження, тобто *мікротекст*.

Українська дослідниця О.В. Дуденко називає паремії *мінітекстами*, яким притаманні такі особливості: у народнорозмовному дискурсі вони виконують широке коло функцій: констатують, узагальнюють, повчають, оцінюють, застерігають тощо [3].

Отже, аналіз наукових праць, присвячених вивченню пареміологічного фонду в системі мови, дав змогу зробити такі висновки: стійкі мовні формули, штампи мають різну граматичну будову, що дозволяє кваліфікувати прислів'я як мікротексти, а приказки як фрагменти речення, номінативні структури, образні порівняння, фігуральні звороти – складові контексту. Тому паремії варто розглядати не лише як одиниці мови, а як комунікативні одиниці народного дискурсивного мовлення.

Література

1. Волошкина И.А. Портрет человека в паремииологии [Текст] / И.А. Волошкина // Единство системного и функционального анализа языковых единиц: материалы Международ. науч. конф. (г. Белгород, 11–13 апр. 2006 г.): в 2 ч. / Под ред. О.Н. Прохоровой, С.А. Моисеевой. – Белгород, 2006. – Вып.9. – Ч 2. – 404 с.
2. Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М., 1998. – 583 с.
3. Дуденко О.В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій. [Текст] : дис. ... канд. філол. наук: 10.02. – Умань, 2002. – 218 с.
4. Забуранна О.В. Антропоцентризм у сфері фразеологічного значення/ О.В. Забуранна // Мовознавство. – 2003. – № 2. – С.55-59.

5. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. [Текст] / А.В. Кунин. – М., 1972. – 289 с.
6. Пермяков Г.Л. К вопросу о структуре паремиологического фонда / Г.Л. Пермяков // Типологические исследования по фольклору. Сб. статей памяти В.Я. Проппа / Сост. Е.М. Мелетинский, С.Ю. Неклюдов. – М., 1975. – 279 с.
7. Русские пословицы и поговорки. // Под ред. В.П. Аникина; [предисл. В.П. Аникина]. Сост. Ф.М. Селиванов, Б.П. Кирдан, В.П. Аникин. – М., 1988. – 431 с.
8. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – 3-е изд. – М., 1985. – 160 с.

УДК 811.161.1:377.36

Овчаренко Н. Д., Гура І. В.

НАСТУПНІСТЬ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

Неперервність освіти передбачає єдність, взаємозв'язок, взаємозумовленість, наступність всіх ланок, що складають систему освіти.

Важливим складником цього процесу є забезпечення належного рівня мовної компетенції майбутніх фахівців.

Вивчення мови сприяє розвитку в майбутнього спеціаліста якостей, які характеризують його інтелектуальну особистість незалежно від фаху.

Неперервність образования предусматривает единство, взаимосвязь, взаимообусловленность, преемственность всех звеньев, которые составляют систему образования. Важной составляющей этого процесса является обеспечение должного уровня языковой компетенции будущих специалистов. Изучение языка способствует развитию у будущего специалиста качеств, которые характеризуют его интеллектуальную личность независимо от специальности.

Continuing education provides unity, interconnection, interdependence, the continuity of all the links that make up the educational system. An important component of this process is to ensure an adequate level of linguistic competence of future specialists. Language learning contributes to the development of future specialists' qualities that characterize his intellectual personality, regardless of specialty.

Ключові слова: *ступенева освіта, неперервність, наступність, пізнання, професійна лексика.*

За роки незалежності України зроблені істотні кроки в розвитку національної системи освіти. До них слід віднести створення неперервної ступеневої освіти.

Неперервна освіта в педагогіці трактується як цілеспрямоване засвоєння людиною знань, формування способів пізнання, досвіду творчої діяльності протягом всього життя, як в навчальних закладах, так і шляхом самоосвіти.

Неперервність освіти передбачає єдність, взаємозв'язок, взаємозумовленість, наступність всіх ланок, що складають систему освіти. Саме наступність є необхідною умовою успішного функціонування системи ступеневої освіти.

Наступність має об'єктивний та загальний характер, проявляючись у природі, суспільстві, пізнанні. Однак від конкретних